

Түркмен Рамазан

**КЫРГЫЗ-ТҮРК ЛИЦЕЙЛЕРИНДЕГИ ЖОГОРКУ КЛАССТЫН
ОКУУЧУЛАРЫНЫН КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУДА
КЕЙС-МЕТОДДУ КОЛДОНУУ**

Түркмен Рамазан

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЕЙС-МЕТОДА В ФОРМИРОВАНИИ КОМПЕТЕНЦИЙ
УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ В КЫРГЫЗСКО-ТУРЕЦКИХ ЛИЦЕЯХ**

Turkmen Ramazan

**USING OF CASE METHOD IN THE FORMATION OF THE COMPETENCES
OF SENIOR CLASSES IN KYRGYZ-TURKISH HIGH SCHOOLS**

УДК: 378.147

Бул макалада окутуу процессинде кейс-методду колдонуунун педагогикалык шарттары талдоого алынган. Кыргыз-түрк лицейлеринин жогорку класстарынын окуучуларынын түрк тили боюнча сабактан тышкаркы тапшырмаларды аткарууда кейс-методду колдонуу тажрыйбасы каралат. Ошондой эле окуучулардын компетенцияларын калыптандырууга багытталган жаңы окуу кейстерин иштеп чыгуунун зарылдыгы жана аларды кеңири колдонуунун келечектүүлүгү белгиленет.

Негизги сөздөр: кейс, кейс-метод, компетенция, компетенттүүлүк, түрк тилин окутуу, инновациялык технологиялар, сабактан тышкаркы тапшырма.

В данной статье анализируются педагогические условия использования кейс-метода в учебном процессе. Рассматривается опыт использования кейс-метода в подготовке внеклассных заданий по турецкому языку учащихся старших классов в кыргызско-турецких лицеях. Обоснованы необходимость разработки и перспективы применения новых учебных кейсов, направленных на формирование компетенций обучающихся.

Ключевые слова: кейс, кейс-метод, компетенция, компетентность, обучение турецкому языку, инновационные технологии, внеурочное задание.

This article analyses the pedagogical conditions of using the case method in the educational process. Also considers the experience of application of case method in training of extracurricular classes of Turkish language lessons for the senior classes of the Kyrgyz-Turkish high schools. Substantiates the necessity of the development and prospects for the application of new teaching cases, aimed to the formation of the competences of students.

Key words: case, case method, competence, teaching of Turkish language, innovative technologies, extracurricular classes.

Азыркы учурдун талаптарына ылайык, орто билим берүү системасынын максаты жана негизги милдеттери окуучуларга билимдерди берүү менен гана чектелбестен, алардын коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруу дагы болуп саналат. Ушуга байланыштуу заманбап коммуникативдүү технологияларды жана окутуунун активдүү методдорун колдонуу жана аларды жайылтуу өзгөчө актуалдуу болууда. Бул өңүткөн алганда, **кейс-метод** (башкача айтканда, конкреттүү кырдаалдарды анализдөө (талдоо) методу) мектеп окуучуларына чет тилдерди окутуунун коммуникативдик методикасынын ажырагыс бөлүгү катары каралат. Мындан сырткары, кейс-

метод конкреттүү кырдаалдарды чечүүнү үйрөтүүгө негизделип, мектеп окуучуларынын, өзгөчө жогорку класстардын окуучуларынын түйүндүү компетенцияларын калыптанышына өбөлгө түзүүчү маанилүү каражат болуп саналат.

Кейс-метод эң алгач ХХ кылымдын башында Гарвард университетинде юристтерди жана менеджерлерди даярдоонун проблемалык методдорунун бири катары пайдаланыла баштаган. Гарвард бизнес-мектебинин биринчи кейстер жыйнагы 1921-жылы жарыкка чыгып, кейстердин америкалык мектебинин негизин түптөгөн. Азыркы учурда кейс-методдун же конкреттүү кырдаалдарга анализ жүргүзүү методунун заманбап түшүндүрмөсү жана аны пайдалануу кеңири таралган. Бул метод окуу процессинде ар түрдүү реалдуу кырдаалдарды колдонуп, аларды анализдөө, баалоо, негизделген чечимдерди чыгаруу менен байланышкан проблемалык-кырдаалдык педагогикалык технологияны түшүндүрөт [1].

Көп учурда жазуу түрүндө, реалдуу фактылардын негизинде даярдалган кейстерди окуучулар окуп чыгып, өздөштүрөт жана талкуулашат. Кейс-метод окуучуларды белгисиздик учурунда туура чечим чыгаруу жана анын алгоритмин иштеп чыгарууга, ар кандай кырдаалдарды изилдөө жөндөмдөрүнө ээ болууга, кыймыл-аракеттердин планын иштеп чыгууга, теориялык билимди иш жүзүндө пайдаланууга, башка окуучулардын көп тараптуу көз караштары менен эсептешүүгө үйрөтөт.

Адистер методикалык мүнөздөгү сунуштамаларында кейстер менен алгач иштеп баштаганда окуучуларды окутуу жана тарбиялоо милдеттери биринчи орунга коюлган үйрөтүүчү кейстерге кайрылуу максатка ылайыктуу экендигин белгилешет [2].

Биз бул макалада россиялык изилдөөчүлөр Н.Федянин жана В.Давиденко тарабынан кейс-методду колдонуунун башка өлкөлөрдөгү тажрыйбасынын негизинде иштелип чыгып, сунушталган кейстердин классификациясына [3] таянып, Кыргызстандагы кыргыз-түрк лицейлеринде түрк тили боюнча сабактан тышкаркы тапшырмаларды аткаруу үчүн колдонулган кейстердин төмөнкүдөй типтерин сунуш кылабыз:

1) Структураланган кейс – мында кошумча маалымат өтө аз берилет. Окуучу белгилүү моделди

мүчөлөп бөлүп чыгууга тийиш. Мындай типтеги көнүгүүлөр оптималдуу чечимге, жыйынтыкка ээ болуп, эркинче чечмелөөгө ылайыкталган эмес.

2) 1-10 бетке чейинки текст, 1-2 беттен турган тиркемеден турган чакан эскиздерден турган кейс. Мындай көнүгүүлөр түйүндүү түшүнүктөрдөн тургандыктан, аны чечмелеген окуучу өзүнүн билимине да таянат.

3) 50-бетке чейинки иретсиз кейстер – мындай көнүгүүлөр сабактан тышкары тапшырмалардын эң татаал түрү болуп саналат. Мында өтө майдаланган, керексиз маалымат өтө көп берилет. Ал эми көнүгүүнү чечмелөөчү зарыл маалымат таптакыр киргизилбеши да мүмкүн. Окуучу муну дароо байкап, чече билиши керек.

4) Окуучулар изилдөөчү катары белгиленген көнүгүүлөрдү сунуштаса да болот. Мында окуучулар «алгачкы жолу табылган кейстерди» чечмелеп жатып, буга чейин калыптанган теориялык тажрыйбанык билимдерди пайдаланып, жаңы бир нерсени сунуш кылыш керек.

Кейстин негизин түзгөн баштапкы материал кээде Кыргызстандагы түрк тили боюнча окуу китебинен түздөн-түз алынса, кээде экинчи булактардан да алынат. Биринчи иретте атайын журнал, басылмалар, китептер жана электрондук басылмаларга чыккан маалыматтар пайдаланылат. Бул маалыматтарды тандоодо этнопедагогдордун чет тилдерин окутууда этномаданий компоненттин жетишсиздиги туралуу сын-пикирлерин жана сунуштарын эске алып, этномаданий мүнөздөгү кейстерди иштеп чыгуу зарылдыгын белгилеп кетүү керек. Заманбап педагогикалык изилдөөлөрдө чет тилдерин окутууда этномаданий компонент өз ичине окутулуп жаткан тилдин маданий казынасынын жана ошондой эле улуттук маданияттын каражаттары аркылуу окутуу жана тарбиялоону камтыган окуучулардын чыгармачылыгы, интеллектуалдуу потенциалын өнүктүрүүнүн бирдиктүү системасы катары каралат. Педагогдордун этномаданий компетенттүүлүгү көп улуттуу билим берүү мекемелеринде иштеген чет тилдери боюнча мугалимдердин профессионалдык маанилүү сапаты болуп саналат [4].

Жогорку класстын окуучуларынын түрк тили боюнча сабактан тышкары тапшырмаларды аткарууда кейс менен иштөөсү өзүнө негизги үч этапты камтыйт:

Биринчи этап – индивидуалдуу (жеке) даярдык (сабактан тышкары кейс менен тикеден-тике иштөө). Окуучу бул этапта абалды сүрөттөгөн кыска, эсте калуучу ат менен берилген титулдук баракча; абалдын карманы, кыймыл-аракет өтүп жаткан күн жана орун көрсөтүлгөн киришүү бөлүгү; ички проблема, интрига, маалыматтын орчундуу бөлүгү камтылган негизги бөлүк; тийиштүү чечимди талап кылган проблеманын өнүгүү этабында «калкып» турган абал; кырдаалдын ички проблемасына байланыштуу кыйыр, бирок өтө маанилүү маалыматтан турган

(мисалы, графиктер, таблицалар, карталар, сүрөттөр) көнүгүүнүн жазуу түрүн алат.

Индивидуалдуу түрдө кейс менен таанышып чыгууга багытталган сабактан тышкары убакыт, кейстин көлөмүнө көз каранды болуп, 10 мүнөттөн (1-3 бет) 1,5-2-саатка чейинки (20 бетке чейин) убакытты талап кылыш мүмкүн.

Экинчи этап - сабакта кейс менен иштөө. Бул этап – конкреттүү тапшырма менен иштөөнүн милдеттүү жана өтө натыйжалуу этап болуп саналат. Бул этапта окуучунун уюштуруучулук сценарийи төмөнкүчө болууга тийиш: ар бир окуучуну максималдуу иштетүүгө жана анны кырдаалды анализдөө жана чечим чыгаруу процессине кириптер кылуу. Мындан улам 4-6га чейинки адамдан турган чакан группаларга бөлүү зарыл. Бир аудиториядагы группалардын оптималдуу саны – 3-4кө чейин болот. Чакан группалардагы катышуучулардын саны канчалык аз болсо, ар бир окуучунун кейс менен иштөөгө кызыгуусун ошончолук арттырууга болот. Ошондой эле, жыйынтыкка болгон жеке жоопкерчилик сезими да күчөйт.

Чакан группанын курамы же мугалим же окуучулардын жеке каалоосу менен куралат. Группанын курамын тез-тез өзгөртүү жарабайт, себеби, бир курамдагы окуучулар биргелешип иштөөнүн негизинде коммуникативдик жөндөмүн арттырып, топ болуп иштөөдө тажрыйба топтошот.

Чакан группаларга берилген иштөө убактысы 5-7 мүнөткө чейин чектелиши керек. Убакыт – психологиялык жактан ар дайым чектелүү болууга тийиш, бул группада талкуунун кызыктуу болушуна шарт түзөт.

Ар бир топ өзүнүн жетекчисин (модераторун) тандайт. Жетекчи – чакан группанын ишине жооптуу болуп, катышуучулардын ортосунда суроолордун тең бөлүштүрүлүшүнө жана чыгарылган чечимдерге көзөмөлдүк кылат.

Тема боюнча иштин аягында жетекчи өзүнүн чакан группасынын ишинин жыйынтыгы боюнча билдирүү жасайт.

Ушул этапта проблеманы, кырдаалды чечүүгө карата ар кандай ыкмалар чыгарылат. Окуучулар билимин чыгармачылык менен пайдаланууга жеке көз карашын билдирип, өз пикирин айтууга үйрөнүшөт. Мында топ болуп иштөөдөгү социалдык аспект дагы өтө маанилүү: бул учурда активдүү төмөн болгон, көп учурда чоң группаларда иштеген мезгилде унчукпаган окуучулар көмүскөдөн чыгып, өз оюн тартынбай айтууга мүмкүнчүлүк алышат.

Чакан группаларда иштөөнүн жыйынтыгы болуп схемалар, сүрөттөр жана тезистер менен коштолгон жалпы чечимдин чыгарылышы эсептелет. Ошентсе да, бул учурдагы консенсус – жеке максат эмес экендигин эсте тутуу зарыл. Жалпы чечим – албетте маанилүү, бирок ар бир окуучу өз пикиринде калууга жана жеке көз карашын үчүнчү этаптагы жалпы дискуссияда билдирүүгө укуктуу.

Сабакта кейс менен тикеден-тике иштөөнү төмөнкүдөй формада уюштурууга болот: ар бир чакан группа ар кандай тапшырманы аткарат. Кейстин мазмунун бирден бир нече кичи темаларга бөлүп, ар бир кейстин тапшырмасын ажыратууга болот. Бул учурда бир группа – бир нече чакан группаларга бөлүнгөн бир команданы элестетет. Окуу процессинде да жыйынтыкты талкуулаган мезгилде да интеграция менен алмашуу процесси жүрөт. Ар башка команданы түзгөн чакан группалар бир эле учурда кейстин бир эле темасы үстүндө чыгарылыштын оптималдуу вариантын издөө аркылуу бири-бири менен өз ара атаандашат. Группادا иштеген учурда ачык түрдө пикирлер, көз караштар айтылат. Ал эми группанын жетекчиси ар бир катышуучунун ишин башкара билсе, анын иши натыйжалуу болот. Группادا биргелешип иштөөнү башкаруу төмөнкү тартипте жүргүзүлүшү керек: чакан группа караган маселеге караштуу релеванттык маалыматты белгилөө жана белгилөө; пикир алмашуу жана проблеманы чечүү жолдорун иштеп чыгуу; далилденген кыскача билдирүү жасоо. Группанын ийгилиги түздөн-түз жетекчиге байланыштуу болот. Жетекчиге чакан группага жетекчилик кылуу милдети жүктөлөт. Демек, группанын жетекчиси процессти уюштуруучулук жеке лидердик сапатка ээ болушу; талкуунун багытын чектен чыгарбастан жана темага берилген убакытты көзөмөлдөөчү; катышуучулардын ортосундагы конфликттин чыгышына жол бербестен жыйынтыкты жалпылай билип, көз карашты оппоненттердин астында коргой билиши зарыл.

Жетекчинин техникалык иши төмөнкүлөрдөн турушу керек: 1) идеяны сунуштоо: жетекчи «акыл-эс чабуулунун» негизинде айтылган бардык ой-пикирди белгилеп турат; мында ой-пикирдин сындагышына жол бербестен, айтылган ойлордун агымын жөнгө салып турат; 2) айтылган ойлор боюнча талкуу жүргүзүү: жетекчи идеялар туурасында айтылган ой-пикирлерди белгилейт; ой-пикирдин агымын жөнгө салат жана аларды иреттейт.

Катышуучулардын ойлору атайын кагаз барактарына фломастер менен жазылып, жалпы катышуу-

чуларга көрсөтүлүшү мүмкүн. Жетекчинин техникалык ыкмалары көргөзмөлүүлүккө, маалыматтын баарына бирдей жетишине жана жооптордун түрлөрү боюнча системалаштырууга негизделген.

Чакан группаларда иштеген учурда ар бир катышуучу төмөнкү эрежелерди карманышы керек: идеяларды билдирүү жана талкуулоого активдүү катышуу; башка катышуучулардын көз карашына толеранттуу болуу; оюн билдирип жаткан окуучунун сөзүн бөлбөстөн, угуп, оюн толук айтып бүтүүсүнө мүмкүндүк берүү; өз сөзүн улам-улам кайталабоо; ар бир катышуучу тең укуктуу экендигин унутпоо; башкаларга өз оюн таңуулабоо, акыркы ой-пикирин (оозеки же жазуу түрүндө) так ойлоноштуруу.

Үчүнчү этап - жыйынтык сунуштама (тема боюнча иштин жыйынтыгын сунуштоо). Ар бир группа, проблеманы чыгаруу боюнча өзүнүн вариантын жалпы аудиторияга сунуштап жатып, баяндоонун кыска жана тактыгына көңүл токтотуулары зарыл. Эгерде кейс чакан болсо, группа аны беш мүнөттүн ичинде сунушташы керек. Калган группалар доклад жасаган окуучуну угуучу жана оппонент катары докладдын баалашат. Теманын талкуусу мугалимдин жыйынтык чыгаруусу менен аяктайт.

Ошондой эле кейс менен иштөөнүн *төртүнчү этабын* да белгилөөгө болот. Анын мааниси: окуучулар сабактан тышкаркы тапшырма иретинде эркин же мугалимдин сунуштоосу боюнча белгиленген формада иш жүрүшүнүн рефлексиясын болжолдоочу (сабактан тышкы жана сабак учурундагы) жазуу түрүндө отчет даярдашат. Мында алар сабакта талкууланган теманын мазмундук жана маалыматтык оордугун аныкташат. Бул этапты көлөмдүү темалар менен иштеген учурда пайдалануу оң. Иштин формасы – сабактан тышкаркы тапшырма иретинде аткарылган жазуу түрүндөгү отчет.

Жогоруда көрсөтүлгөн шарттардын негизинде биз өз изилдөөбүздө жогорку класстын окуучуларынын компетенцияларын калыптандырууда түрк тили боюнча сабактан тышкаркы тапшырмаларды аткаруу учурунда кейс-методдун колдонулуштун төмөнкү таблицанда келтирдик.

Таблица

Түрк тили сабактары боюнча сабактан тышкаркы окууну уюштурууда окуу кейси менен иштөөнүн технологиялары

Иштин фазасы	Мугалимдин кыймыл-аракеттери	Окуучунун кыймыл-аракеттери
Сабакка чейинки	– Кейс тандайт. – Окуучуларды даярдоо боюнча негизги жана жардамчы материалдарды аныктап чыгат. – Сабактын сценарийин иштеп чыгат.	– Кейс жана сунушталган адабияттардын тизмесин алат. – Сабакка индивидуалдуу даярданат (сабактан тышкаркы жумуш).
Сабак учурундагы	– Кейсти сабактан мурун талкуулоону уюштурат. – Группаны майда группаларга бөлүп, кейстин маселелерин түшүнүүнү тереңдетүүчү суроолорду берет. – Майда группаларда кейсти талкуулап, кошумча маалыматтар менен камсыз кылып турат.	– Маселени чечүү жолдорун иштеп чыгат жана башкалардын жообун кунт коюп угат. – Чечим кабыл алынып жаткан учурда кошулат.
Сабактан кийинки (текшерүү)	– Окуучулардын ишин баалайт. – Коюлган маселелерди жана кабыл алынган чечимдерди баалайт.	Берилген тема боюнча жазуу түрүндөгү отчетторду түзөт (сабактан тышкаркы жумуш).

Жогоруда келтирилген таблицадан көрүнгөндөй, кейс үч бөлүктөн турат: 1) кейстин анализи үчүн

керектүү жардамчы маалымат; 2) конкреттүү жагдайды сүрөттөө; 3) кейс боюнча тапшырмалар. Сабактан

тышкаркы тапшырманын түрү катары кейстин колдонулушунун натыйжалуулугун биз мындан байкайбыз: өздөштүрүлгөн теманын бекемделишине арналган кейс жана теориялык аспектилерин кийинки этаптарда карала турган маселенин коюлушу үчүн мурунаак киргизилген жаңы материал.

Кейс-методдун жардамы менен сабактан тышкаркы тапшырмалардын аткарылышын мугалимдин, окуучулардын жана жекече өзүн-өзү көзөмөлдөө аркылуу жүргүзүүгө болот. Ошондой эле бир эле учурда көзөмөлдүн үч түрүн тең жүргүзүү мүмкүн.

Мисалы: 1) кейс менен иштөөнүн бардык этабында окуучунун ишмердигин көзөмөлдөө жана баалоо: мугалим окуучунун жеке даярдыгын, сабакта кейс менен иштөөнүн жана соңку сунумун текшерет; 2) мугалим окуучунун сабактан тышкаркы тапшырмасын өзү бааласа, кейс менен иштөөдөгү активдүүлүгүн группа жетекчиси же микрогруппанын курамындагы башка катышуучулары баалайт; 3) сабактан тышкаркы тапшырма менен группа ичиндеги ишмердик окуучунун өзү тарабынан бааланса, анын тууралыгын мугалим өзү же микрогруппанын окуучулары текшерет.

Окуу китеби жана окуу куралдары – азырынча сабактан тышкары өз алдынча окуу ишмердигинин басымдуу бөлүгүн түзүп, өзгөчө окуу китеби менен өз алдынча окуу – репродукциялык деңгээлде (айтып берүүгө даярдануу, план түзүү, реферат) калууда. Кээде окуучуларга салыштырма таблицаларын түзүү, проблемалуу кырдаалдарды чечүү сунушталат. Биздин оюбузча, окуу китеби – түп нуска жана куралдар менен иштөө кийинки убакытка калтырылбастан, биринчиден – сабакта алган билимдин бекемделишине көмөк көрсөтүшү керек; экинчиден – сабактан тышкары аткарылган тапшырманы аткаруу мотивациясын жогорулатышы керек; үчүнчүдөн – окуучуну окуу материалын өз алдынча изилдеп чыгарууга үгүттөшү керек.

Макаланы жыйынтыктап жатып, кыргыз-түрк лицейлеринин жогорку класстарынын окуучулары-

нын сабактан тышкаркы тапшырмаларды аткарууда “кейс-методду” колдонуу тажрыйбасы аталган инновациялык ыкманын окуучулар үчүн чоң кызыгуу жараткандыгын белгилеп кетсек болот. Ушуга байланыштуу окуу процессинде жаңы окуу кейстерин иштеп чыгуу жана аларды кеңири колдонууну жайылтуу азыркы учурда чоң мааниге ээ экендигин дагы айта кетсек болот.

Жогорку класстарда түрк тилин окутуу процессинде колдонулуучу кейстерди түзүүдө негизги булактар катары окутуунун конкреттүү максаттарына ыңгайлашкан расмий жаңылыктарды (кабарларды), газета жана журналдардагы публикацияларды, көркөм адабий чыгармаларды пайдаланса болот. Айта кетүүчү нерсе, албетте сунушталган окуу кырдаалы окуу программасында көрсөтүлгөн тема боюнча программалык материалдардын алкагында колдонулушу керек, ошондой эле кейстин мазмуну реалдуу, окутуп-үйрөтүү үчүн актуалдуу маалыматты камтышы зарыл. Кейс-методго кошумча катары окутуу процессин уюштуруунун ар кандай интерактивдүү усулдарын айкалыштырып, толуктап колдонуу дагы натыйжалуу. Кейс-методдун предметтер аралык мүнөзү окутуунун ар кандай тепкичтеринде конкреттүү милдеттерди чечүү үчүн практикалык, үйрөтүүчү жана илимий багыттагы кейстерди колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн шарттайт.

Адабияттар:

1. Долгоруков А.М. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения. [Электрондук ресурс]: [http:// www. evolkov.net/case/case.study.htm](http://www.evolkov.net/case/case.study.htm)
2. Кейс-метод. Окно в мир ситуационной методики обучения (case-study). [Электрондук ресурс]: <http://www.casemethod.ru>
3. Федянин Н, Давиденко В. Чем «кейс» отличается от чемованчика? // Обучение за рубежом. 2000. № 7. – 52-53-66.
4. Храпаль Л.Р., Наумова Э.В. Этноориентированное языковое образование в школе и вузе на основе кейс-метода // Казанский педагогический журнал. - №5 (100)/2013. – 125-132-66.

Рецензент: к.пед.н., доцент Адилова Г.И.